

ВІДГУК

офіційного опонента

Кучинського Володимира Анатолійовича

на дисертаційну роботу Фонарьової Тетяни Анатоліївни

«Формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу»

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами»

(за видами економічної діяльності)

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Відомо, що економічне зростання підприємств значно залежить від їх ринкового потенціалу. Суб'єкти господарської діяльності повинні творчо підходити до визначення способів задоволення потреб споживачів, на основі чого вдосконалювати та оновлювати продукцію, отримуючи прибутки, зміцнюючи свої ринкові позиції.

Міжнародний досвід засвідчує, що успіхів в економічному, соціальному та інноваційному розвитку в довготривалому періоді досягають підприємства, де особлива увага приділяється управлінню ринковим потенціалом підприємств на основі якісного формування і ефективного використання людського капіталу.

На сьогодні, людський капітал є основною цінністю суспільства, визначальним чинником інноваційного розвитку та економічного зростання, оскільки конкурентні переваги досягаються не тільки за рахунок матеріальних ресурсів, а в результаті накопичення і використання знань, інформації, інновацій, джерелом яких виступає людина.

Для визначення ефективності використання людського капіталу, необхідна його оцінка, насамперед, на мікрорівні. Оцінка дає можливість кількісно виміряти вплив якості людського капіталу на результати діяльності

підприємства. Від того, наскільки точно і якісно проведена оцінка людського капіталу, буде залежати ефективність всієї системи управління підприємства.

Аспекти функціонування людського капіталу потребують більш глибокого вивчення. Для управління людським капіталом на рівні підприємства виникає необхідність оцінки людського капіталу і його впливу на економічний розвиток та конкурентоспроможність. На сьогодні вивчення проблеми формування та ефективного використання людського капіталу є не просто актуальним, а має першочергове значення в структурі соціально-економічних досліджень. Це передбачає проведення глибоких наукових досліджень цієї проблеми.

Представлена дисертаційна робота саме і присвячена вирішенню питань обґрунтування науково-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу, що обумовлює актуальність обраної теми, теоретичну і практичну значимість отриманих результатів.

Актуальність науково-методичних розробок Фонарьовою Т.А. підтверджується можливістю використання результатів дослідження при розв'язанні прикладних завдань щодо формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу.

Дисертаційна робота здобувача Фонарьової Т.А. виконана відповідно до програм і планів наукових досліджень кафедри менеджменту Національної металургійної академії України у межах держбюджетних НДР МОН України, зокрема: «Розробка моделей управління знаннями, людським капіталом та ризиками персоналу організації» (ДР № 0111U010390), в якій запропонована модель факторів вартості людського капіталу; «Методологія регіонального економічного розвитку (ДР № 0102U000369), де обґрунтовано визначення вартісних параметрів управління людським капіталом підприємства; «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (ДР № 0107U001146), в

якій розраховані показники людського капіталу для підприємств різних секторів економіки та доведено їх вплив на формування ринкового потенціалу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Аналіз поданої до захисту дисертації та публікацій дисертанта дозволяє дійти висновку, що наукова обґрунтованість і достовірність викладених у них результатів забезпечується коректністю вибору та творчим використанням наукових підходів, чітким визначенням об'єкту та предмету дослідження, мети і завдань дисертаційної роботи, системним вивченням та узагальненням результатів наукових розробок вітчизняних та зарубіжних фахівців з проблеми формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу, логічністю викладення та аргументованістю подання одержаних наукових результатів, ретельністю вибору з критичним осмисленням значної кількості літературних джерел (понад 262 вітчизняних і іноземних публікацій).

Висновки, пропозиції та методичні положення дисертаційної роботи є достатньо науково обґрунтованими й логічно сформульованими, їх основою є системність та послідовність у проведенні критичного аналізу теоретичних положень та методичних підходів, використання досвіду економіко-математичного моделювання, узагальнення достатньої кількості репрезентативного статистичного матеріалу.

Робота відзначається широким спектром використаних сучасних економіко-статистичних методів і підходів до аналізу емпіричних даних, зокрема комбінації та узгодження методів логічного узагальнення, аналізу, варіантної оптимізації, що дозволило автору не лише дати об'єктивну оцінку стану використання людського капіталу металургійних підприємств та формування на цій основі їх ринкового потенціалу, а й розробити шляхи підвищення ефективності даного процесу.

Сформульовані пропозиції є конкретними, стосуються важливих аспектів формування ринкового потенціалу металургійних підприємств України на основі оцінки використання їх людського капіталу, відзначаються науковою новизною та свідчать про вагомий внесок автора у розвиток теорії та практики ефективного управління підприємством і його персоналом. Апробація нових наукових результатів дисертації проводилася на багатьох вітчизняних підприємствах. Обґрунтовані й достовірні положення дисертаційної роботи знайшли впровадження в діяльності металургійних підприємств.

Достовірність результатів досліджень

Достовірність одержаних особисто дисертантом результатів наукового дослідження підтверджується їх апробацією на чотирнадцяти науково-практичних конференціях різного рівня. Також про достатній рівень обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій свідчить їх підтвердження відповідними документами (довідки, актами впровадження) та використання розроблених здобувачем практичних і методичних рекомендацій у практичній діяльності підприємств та у навчальному процесі Національної металургійної академії України.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про всебічну обґрунтованість і достовірність, представлених у дисертаційній роботі наукових положень, висновків і рекомендацій, про високий науковий рівень та економічну грамотність дисертанта.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Ознайомлення зі змістом дисертації, основними науковими працями дисертанта дозволило визначити найістотніші теоретико-методичні положення, прикладні висновки та рекомендації, які характеризуються науковою новизною, сформульовані автором самостійно та відображають її науковий внесок у розв'язання важливого науково-прикладного завдання щодо вартісної оцінки використання людського капіталу металургійних

підприємств та формування на цій основі їх ринкового потенціалу. Аналіз змісту дисертаційної роботи Фонарьової Т.А., дає підстави стверджувати, що сформульовану автором мету дослідження досягнуто, завдання розв'язано, результати дослідження характеризуються науковою новизною та мають достатню ступінь апробації. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні наукових положень, висновків та рекомендацій щодо формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі вартісної оцінки використання їх людського капіталу.

Серед найбільш вагомих наукових результатів дослідження, які несуть в собі наукову новизну, слід відзначити:

- автором удосконалено визначення сучасного поняття «ринковий потенціал», яке, на відміну від існуючих трактувань, враховує його двоїстий характер: відтворення «можливостей» підприємства та здатність реагувати на стохастичні впливи ринкового середовища, що дозволяє більш точно окреслити коло відповідних показників при порівнянні ринкових позицій підприємств-конкурентів;

(Розділ 1 п. 1.1 стор. 31-32)

- в роботі удосконалено комплексний підхід до визначення оціночних елементів механізму капіталізації ринкового потенціалу, який на відміну від існуючих, враховує загальні та специфічні характеристики його структури виходячи із складових цільового ринку, вартісну оцінку та інтегральні показники; включає визначення коефіцієнту капіталізації, що дозволяє справедливо поділяти майнові права в процесі використання нефінансових активів, зокрема, людського капіталу, та враховувати індивідуальний підхід до визначення складових ринкового потенціалу та його оціночних критеріїв, задля підвищення конкурентоспроможності підприємства;

(Розділ 1 п. 1.2 стор. 34-48, Розділ 1 п. 1.3 стор. 59-61)

- здобувачем також удосконалено методичний підхід до формалізації логічно-понятійного взаємозв'язку «людський капітал – капіталізація – вартість підприємства – ринковий потенціал», який, на відміну від існуючих, враховує специфіку трансформаційного розвитку зовнішнього середовища та

людський капітал, як оціночний елемент в процесі капіталізації трудового потенціалу, урахування якого збільшує вартість підприємства та впливає на загальний результат реалізації його ринкового потенціалу;

(Розділ 2 п. 2.1 стор. 81-82)

- цікавим є авторський підхід до удосконалення методичного підходу для визначення вартісних показників людського капіталу підприємства, який, на відміну від існуючих, враховує індекс ефективності та середню ціну (частку доходу), яку підприємство сплачує за використання накопиченого людського капіталу, що підвищує результативність управління вищезазначеним капіталом, як ресурсом підприємства;

(Розділ 2 п. 2.2 стор. 95-103)

- автором також запропоновано методичні рекомендації до організації інформаційно-аналітичного забезпечення, які на відміну від існуючих, уможливають урахування, оцінку й аналіз рівня ціни та ефективності використання людського капіталу, як на особистісному, так й на рівні підприємства, за допомогою спеціально розроблених форм документів, що уможливує вибір доцільних управлінських рішень з напрямів його розвитку;

(Розділ 2 п. 2.3 стор. 106-112, Розділ 3 п. 3.1 стор. 124-135)

- набув подальшого розвитку науково-методичний підхід до формування чинників «людського капіталу», який на відміну від існуючих враховує, що здатності та компетенції людини, на основі яких формується її людський капітал, є невід'ємною частиною особистості і можуть бути використані сторонніми суб'єктами лише на основі певних договірних відносин, що включають визначення ціни та ефективності використання індивідуального людського капіталу, і забезпечують основу для удосконалення системи трудових договірних відносин між підприємством та найманим працівником;

(Розділ 3 п. 3.2 стор. 144-149)

- цікавим є подальший розвиток комплексного підходу до оцінювання та аналізу впливу чинників на формування ринкового потенціалу

металургійних підприємств, який побудований на основі методу кластеризації та відрізняється урахуванням показників оцінки використання людського капіталу при визначенні інтегрального показника – ринкової позиції підприємства серед конкурентів на цільовому ринку, що дає змогу приймати більш обґрунтовані управлінські рішення стосовно зміцнення ринкового положення підприємства і, як наслідок, підвищити його конкурентоспроможність. (Розділ 3 п. 3.3 стор. 150-172)

Таким чином, основні наукові положення, результати і висновки дисертаційної роботи Фонарєвої Т.А. мають новизну, добре обґрунтовані, їх достовірність автором доведена.

Наукове значення та практична цінність одержаних результатів дослідження

Наукове значення дисертаційної роботи відображене у висновках, що повною мірою відповідають змісту й сутності роботи, а також наведеним пунктам наукової новизни. Представлені окремі наукові положення уточнюють понятійно-термінологічний апарат ринкового потенціалу та людського капіталу, формують концептуальні положення структури та оціночні елементи механізму їх капіталізації, забезпечують розвиток теоретико-методичної бази визначення вартісних показників людського капіталу підприємства та його оцінки, урахування впливу людського капіталу як чинника формування ринкового потенціалу підприємства.

Прикладне значення дисертаційної роботи визначається можливістю застосування її положень, результатів і практичних рекомендацій щодо формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі вартісної оцінки використання їх людського капіталу.

Запропоновані «Методичні рекомендації до розробки внутрішньофірмового стандарту управління ринковим потенціалом підприємства на основі вартісних показників людського капіталу» прийняті до реалізації в умовах ПАТ «ЄВРАЗ – ДМЗ» (м. Дніпро, акт від 03.03.2014). Результати роботи з формування ринкового потенціалу на основі оцінки

використання людського капіталу впроваджені на підприємствах: ПрАТ «Металургтрансремонт» (м. Дніпро, довідка № 70/1135 від 07.08.2019р), ТОВ «СР ЛТД» (м. Дніпро, довідка № 149 С від 10.04.2019), ТОВ «Укрпромспецавтоматика» (м. Дніпро, довідка № 1411 від 05.03.2019 р.).

Крім того, певні положення дисертації використовуються в навчальному процесі кафедри менеджменту Національної металургійної академії України при викладанні дисциплін «Маркетинг», «Управління персоналом», «Основи наукових досліджень», «Корпоративне управління» студентам спеціальності 073 «Менеджмент» (м. Дніпро, акт від 05.06.2019 р.).

Повнота викладення наукових положень, матеріалів, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

За результатами дослідження, проведеного Фонарєвою Т.А. протягом 2011-2019 рр. було опубліковано 18 наукових праць загальним обсягом 24 друк. арк., із яких особисто автору належать 16 друк. арк., що докладно відображають зміст дисертаційної роботи, її наукові положення, висновки та рекомендації. Серед опублікованих праць 8 статей у наукових фахових виданнях України, в тому числі 2 статті – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, 2 – у закордонних наукових виданнях, 4 – у матеріалах конференцій та 4 – у інших виданнях. Публікації повністю відображають зміст, основні положення та наукову новизну дисертаційної роботи.

Участь здобувача у роботах, що опубліковані у співавторстві зазначена у дисертаційній роботі.

Опубліковані матеріали повністю відображають зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567.

Аналіз та оцінка змісту роботи

Дисертаційна робота Фонарьової Т.А. складається зі вступу, трьох розділів, висновків та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання дослідження, наукову новизну, практичне значення, апробацію результатів, повноту викладення наукових і прикладних результатів дисертації в опублікованих працях.

В першому розділі розглянуто теоретичні аспекти сутності та чинники формування ринкового потенціалу підприємства, обґрунтовано вибір методу оцінювання на основі механізму капіталізації в тому числі і людського капіталу, як його чинника, а саме: розроблено логічну схему взаємозв'язків між окремими складовими ринкового потенціалу підприємства; сформоване визначення поняття «ринковий потенціал підприємства», як можливості й ризику розвитку підприємства під впливом керованих та некерованих чинників ринку; досліджено підходи до оцінки ринкового потенціалу підприємства та розроблено схему оціночних елементів механізму його капіталізації.

У другому розділі визначено місце та роль людського капіталу в системі складових формування ринкового потенціалу підприємства, а саме: розроблено структурно-логічну схему взаємозв'язку наступних наукових понять «людський капітал – капіталізація – вартість підприємства – ринковий потенціал», обґрунтований методичний підхід до розрахунку вартісних показників використання людського капіталу, досліджено особливості їх зміни в умовах трансформаційних процесів на підприємствах горно-металургійного комплексу України.

У третьому розділі сформовано складові інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської діяльності, що включають процедури та документи урахування індивідуального людського капіталу (ІЛК), оцінку використання та визначення його впливу на формування ринкового потенціалу, як окремого підприємства, так й металургійного сектору в цілому.

Висновки достатньо повно відображають хід розв'язання поставлених у роботі завдань, містять основні результати дисертаційного дослідження.

Список використаних джерел досить повний і охоплює сучасні вітчизняні та зарубіжні публікації.

Зміст анотації відображає основний зміст дисертаційного дослідження та достатньо повно розкриває наукові результати та практичну цінність роботи.

В цілому робота є цілком завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу, а саме формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу.

Академічна доброчесність

Порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) в дисертації та наукових працях, у яких висвітлені основні наукові результати дисертаційного дослідження Фонарєвої Т.А. не виявлено.

Дискусійні питання та зауваження до дисертаційної роботи

Поряд із позитивною оцінкою результатів роботи, щодо окремих її положень можна відзначити, що деякі твердження є дискусійними або потребують доопрацювання:

1. Автор, розкриваючи складові ринкового потенціалу підприємства (п. 1.2 стор. 34), чомусь не виділяє трудову складову (трудоий потенціал або людський капітал), але коли розглядає структурно-логічну схему формування вартості потенціалу підприємства та його складових (п. 1.2 стор. 35, п. 1.3), як один із основних чинників виділяє трудові ресурси і людський капітал.

2. Визначаючи ринковий потенціал підприємства як «можливості й ризики розвитку підприємства...» (п. 1.1 стор. 32), автор, оцінюючи

ринковий потенціал в п. 1.2, оцінює вартість підприємства не зважаючи на можливості й ризику розвитку підприємства.

3. Не зовсім зрозуміло, чому автор в оціночному механізмі капіталізації ринкового потенціалу підприємства (п. 1.3 стор. 60) виділяє «вартісну оцінку» як підхід та протиставляє його іншим підходам.

4. Формалізуючи логічно-понятійний ланцюг «людський капітал – капіталізація – вартість підприємства – ринковий потенціал», автор, по-перше, не чітко провадить розмежування понять людський капітал, трудовий потенціал і трудові ресурси (п. 2.1 стор. 82-83), по-друге, не зрозуміло чому, визначає спрямованість вектору ланцюга в структурно-логічній схемі взаємозв'язку основних наукових понять розглянутих у дослідженні (п. 2.1 стор. 82 рис. 2.4) від ринкового потенціалу до людського капіталу.

5. У формулах 2.5 і 2.6 (п. 2.2 стор. 97) автор для визначення доходу, отриманого від використання людського капіталу, пропонує використовувати валовий дохід, який включає матеріальні витрати і амортизацію основних фондів, але може більш раціонально було б використати новостворену вартість (чисту продукцію).

6. В п. 3.1 табл. 3.2-3.7 не зрозуміло, як враховується ефективність інвестицій в людський капітал на основі якої приймається управлінське рішення про їх здійснення.

7. При визначенні чинників формування ринкового потенціалу підприємства з урахуванням показників вартості людського капіталу в п. 3.2 доречно було б визначити вплив вартості людського капіталу на ринкову вартість підприємства, що допомогло б виявити ступінь впливу тих чинників, які пов'язані з людським капіталом.

Вказані недоліки не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження Фонарьової Т.А., яке має велику значимість для формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі вартісної оцінки використання їх людського капіталу.

Оформлення дисертаційної роботи

Оформлення дисертації за структурою, мовою та стилем викладення відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим МОН України, наказ №40 від 12 січня 2017 р. Матеріали дисертації та автореферату чітко висвітлюють одержані під час дослідження науково-практичні результати.

Рекомендації щодо використання результатів дисертаційної роботи

Отримані результати дослідження щодо формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі вартісної оцінки використання їх людського капіталу мають не тільки теоретичне значення, але можуть також бути використаними в практичній діяльності промислових підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності, науково-дослідних установ за профілем роботи, закладів вищої освіти.

Висновок

Дисертаційна робота Фонарєвої Тетяни Анатоліївни «Формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана на актуальну тему. За своїм змістом відповідає спеціальності 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» (за видами економічної діяльності). Отримані результати та висновки мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення, роблять безперечний внесок у теорію та практику врахування оцінки використання людського капіталу при формуванні ринкового потенціалу металургійних підприємств.

Дослідження виконано на високому науковому рівні, матеріал викладено чітко й обґрунтовано з вмілим використанням графічного підходу до викладення, що значно полегшує сприйняття матеріалу. Усі положення, результати і висновки є чітко аргументованими. Впровадження результатів

дисертаційної роботи підтверджено документально, про що свідчать листи про впровадження, які наведено у додатках до дисертації.

„Опубліковані роботи відображають основні положення дисертації. Основні результати дослідження апробовано та схвалено на достатній кількості науково-практичних конференцій різного рівня.

Все перелічене дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Фонарьової Тетяни Анатоліївни «Формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу» є закінченим самостійним науковим дослідженням, у якому отримані нові науково обґрунтовані результати в певній галузі науки, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему. За змістом, актуальністю, науковою новизною та практичною цінністю робота відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, та положень Вимог до оформлення дисертації затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40.

Вважаю, що автор дисертації «Формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу» Фонарьова Тетяна Анатоліївна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

Кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
інноваційного підприємництва та
міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

